
Г л а с н и к
Етнографског института
Српске академије наука и уметности

LI

Београд 2004

Г

Е

И

UDC 39 (05)

ISSN 0350-0861

SERBIAN ACADEMY OF SCIENCES AND ARTS
THE INSTITUTE OF ETHNOGRAPHY

BULLETIN

OF THE INSTITUTE OF ETHNOGRAPHY

LII

Editor in chief:
DRAGANA RADOJIČIĆ

Editorial board:
LASTA ĐAPOVIĆ, RADOST IVANOVA, MIROSLAVA
LUKIĆ-KRSTANOVIĆ, SOFIJA MILORADOVIĆ, MILJANA RADOVANOVIC,
DRAGANA RADOJIČIĆ, GOJKO SUBOTIĆ, BOJAN ŽIKIĆ

Secretary:
MARIJA ĐOKIĆ

Accepted for publication by the reference of associate member of the SASA
Vojislav Stanovčić at the VIII session, Department of Social Sciences SASA,
October 4th 2004.

Belgrade 2004

УДК 39 (05)

ISSN 0350-0861

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ
ЕТНОГРАФСКИ ИНСТИТУТ

ГЛАСНИК

ЕТНОГРАФСКОГ ИНСТИТУТА
LII

Уредник:
ДРАГАНА РАДОЛИЧИЋ

Уређивачки одбор:
ЛАСТА ЂАПОВИЋ, БОЈАН ЖИКИЋ, РАДОСТ ИВАНОВА,
МИРОСЛАВА ЛУКИЋ-КРСТАНОВИЋ, СОФИЈА МИЛОРАДОВИЋ,
МИЉАНА РАДОВАНОВИЋ, ДРАГАНА РАДОЛИЧИЋ, ГОЈКО СУБОТИЋ

Секретар уредништва:
МАРИЈА ЂОКИЋ

Примљено на VIII седници Одељења друштвених наука САНУ одржаној
4. октобра 2004. године на основу реферата дописног члана САНУ
Војислава Становчића

Београд 2004

Издавач:

ЕТНОГРАФСКИ ИНСТИТУТ САНУ
Кнез Михаилова 35/III, Београд, тел. 636-804

Рецензент:

дописни члан САНУ ВОЈИСЛАВ СТАНОВЧИЋ

Лектор:

СОФИЈА МИЛОРАДОВИЋ

Превод на енглески:

ЈЕЛЕНА ЧВОРОВИЋ

Коректор:

МИРЈАНА РАДОВАНОВИЋ

Технички уредник:

ДАВОР ПАЛЧИЋ

Штампа:

ЧИГОЈА, Београд

Тираж:

500 примерака

Штампање финансирано из средстава Министарства науке и заштите животне средине Републике Србије.

Део радова у овом Гласнику резултат су рада на пројектима: Традиционална култура Срба — системи представа, обреда и социјалних институција (бр. 2157) и Савремена сеоска и градска култура — путеви трансформација (бр. 1868), које је у целини финансирало МНЗЖС РС.

CIP — Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

39 (05)

ГЛАСНИК Етнографског института = Bulletin of the Institute of Ethnography / уредник Драгана Радојичић. — Књ. 1, бр. 1/2 (1952)– . — Београд (Кнез Михаилова 35/III) : Етнографски институт САНУ, 1952– (Београд : Чигоја). — 24 cm

ISSN 0350-0861 = Гласник Етнографског института

COBISS.SR.-ID 15882242

САДРЖАЈ — SUMMARY

<i>Љиљана Гавриловић</i> , Етнографија виртуелне реалности	9
<i>Ljiljana Gavrilović</i> , The Ethnography of Virtual Reality	16
<i>Бојан Жикић</i> , Гест у егзотеричном контексту	17
<i>Bojan Žikić</i> , Gesture in an Exoteric Context	28
<i>Nevena Ćurčić</i> , Texts, Audiences and Relations of Power Research Paradigms in Media and Cultural Studies	29
<i>Невена Ћурчић</i> , Медијски текстови, публике и односи моћи истраживачке парадигме у студијама медија и културе	40
<i>Мирослава Малешевић</i> , Снови о будућности: како дечаци и девојчице виде своје родне улоге	43
<i>Miroslava Malešević</i> , Dreams About the Future — How Boys and Girls Perceive Gender Roles	51
<i>Мирослава Лукић Крстићановић</i> , Фолклорно стваралаштво у бирократском коду — управљање музичким догађајем	53
<i>Miroslava Lukić Krstanić</i> , Folklore in Bureaucracy Code / Running a Music Event	65
<i>Марина Симић</i> , Конструкција идентитета једног фудбалског клуба на примеру ФК Обилића	67
<i>Marina Simić</i> , Identity Construction of a Football Club on the Example of FC Obilic	80
<i>Иван Ђорђевић</i> , Улична прослава Нове године у Београду	81
<i>Ivan Djordjević</i> , Street Celebration of New Year's Eve in Belgrade	90
<i>Александар Крел</i> , Путеви трансформације традиционалних дечијих игара Срба у Товаришеву	91
<i>Aleksandar Krel</i> , Changes in Traditional Children's Games Among Serbs in Tovariševo	108

<i>Младена Прелић</i> , Крсно име (крсна слава) код Срба у Будимпешти и околини у функцији одржавања етничког идентитета	109
<i>Mladena Prelić</i> , Maintaining Ethnic Identity: Family Patron's Day Among the Serbs in Budapest and Surrounding Area	115
<i>Мирјана Павловић</i> , Матерњи језик као један од етничких симбола Срба у Темишвару	117
<i>Mirjana Pavlović</i> , Native Language as an Ethnic Symbol. Serbs in Timisoara	126
<i>Александра Павићевић</i> , Нека питања спољних миграција југословенског становништва током друге половине двадесетог века — Време за преиспитивање? —	129
<i>Aleksandra Pavićević</i> , A Few Questions Concerning Exterior Migrations of Yugoslav Population During the Second Half of the 20 th Century — A Time for Reconsideration —	136
<i>Петер Славковски</i> , Традиционална култура словачких мањина у средњој и југоисточној Европи	139
<i>Peter Slavkovski</i> , Traditional Culture of Slovakian Minorities in Central and Southeastern Europe	145
<i>Јелена Ћворовић</i> , Reproductive Behavior, Ethnicity and Socio-Economic Status — A Comparison of two Serbian Gypsy Groups	147
<i>Јелена Ћворовић</i> , Репродуктивно понашање, етницитет и социо-економски статус — Поређење две групе Рома	152
<i>Сања Златановић</i> , Василица и самоодређење Рома	155
<i>Sanja Zlatanović</i> , Vasilica and Self-Determination of Roma	164
<i>Милош Луковић</i> , Цинцари у Урошевцу и другим „косовским железничким варошима“ — Прилог историји Цинцара у Србији —	165
<i>Miloš Luković</i> , Tzintzars in Uroševac and Other Kosovo' Rail Centers — a contribution to the history of Tzintzars in Serbia —	185
<i>Мирко Барјактаровић</i> , Религија и насеље као чувари народносног	187
<i>Mirko Barjaktarović</i> , Religion and Settlement as Preservers of Ethnicity	197
<i>Никола Пантелић</i> , Градска породица и традиција осамдесетих година XX века	199
<i>Nikola Pantelić</i> , Urban Family and Tradition in the 1980's	204
<i>Ивица Тодоровић</i> , Прилог реконструкцији базичног митолошког кода српске народне религије — митска бића Тамнаве	205
<i>Ivica Todorović</i> , Mythical Creatures of the Tamnava Region: A Basic Mytological Code in the Serbian Folk Religion	225
<i>Бојан Јовановић</i> , Вампир као метафора	227
<i>Bojan Jovanović</i> , Vampire as a Metaphor	233

<i>Гордана Благојевић</i> , Прилог проучавању вампира у Срба или лужничке приче о вампиру	235
<i>Gordana Blagojević</i> , A Contribution to the Vampire Studies Among Serbs or Vampire Stories From Luznica	242
<i>Ласџа Бајковић</i> , Највећа жртва — Жртвовање сопственог детета као мотив у словенској народној књижевности	243
<i>Lasta Djapović</i> , The Main Sacrifice — Sacrificing own children in Slavic folk literature	255
<i>Миљина Ивановић-Баришић</i> , Временско одређење празника и годишњих обичаја у подавалским селима	257
<i>Milina Ivanović-Barišić</i> , Temporal Settling of Holidays and Annual Customs in Villages at the Foot of the Avala Mountain	266
<i>Зоран Гудовић</i> , Неке архаичне црте у друштвеном животу Брскућана (Етнографске забелешке)	267
<i>Zoran Gudović</i> , Some Archaic Traits in Social Life of Brskuceans (Ethnographical Notes)	280
<i>Јадранка Ђорђевић</i> , Одлике родбинске терминологије у врањском крају	283
<i>Jadranka Djordjević</i> , Kinship Terms in the District of Vranje	293
<i>Десанка Николић</i> , Шаливе ерске приче из ариљског краја	295
<i>Desanka Nikolić</i> , Humorous “Era” Stories from the Arilje Region	300
<i>Драгана Радојичић</i> , Санитарни кордон	301
<i>Dragana Radojičić</i> , Sanitary Cordon	310
<i>Мирослав Свирчевић</i> , Миграције у Србији XVIII века и установе патријархалног друштва	311
<i>Miroslav Svirčević</i> , Migrations in Serbia During the 18 th Century and Patriarchal Society Institutions	326
<i>Јадранка Ђорђевић</i> , Преглед словеначких часописа из етнологије (2000–2003)	327
<i>Биљана Миленковић Вуковић</i> , Библиографија проф. др Ђурђице Петровић — 1. део (1927–2003)	335

Прикази

<i>Софија Милорадовић</i> , Невенка Миловановић, <i>Доња Муџница. Варош међу селима</i> , Параћин 2003, 505 стр.	357
<i>Миљина Ивановић-Баришић</i> , Радоје Д. Цветић, Пиносава — подавалско насеље, Београд 2003, Библиотека <i>Хроника села</i> , с. 1–351.	358
<i>Душан Дрљача</i> , Етнологија у часопису шабачког Музеја — Годишњак Народног музеја у Шапцу, бројеви 1, 2 и 3 (2000, 2001. и 2002)	360

In memoriam

Бојан Жикић, Проф. др Душан Бандић (1939–2004) 363

Сећање

Никола Панџелић, Ранко Финдрик (1922–2004) — Неимар музеја „Старо село“ у Сирогојну 365

Аутори у Гласнику ЕИ САНУ ЛП 369

Упутство ауторима 371

Сања ЗЛАТАНОВИЋ
Етнографски институт САНУ, Београд

УДК 398.332.42(=214.58)(497.11)
Оригинални научни рад

ВАСИЛИЦА И САМООДРЕЂЕЊЕ РОМА*

Василица и Ђурђевдан су два најзначајнија празника у годишњем циклусу врањских Рома. Док прослављање Ђурђевдана Роми углавном доводе у везу с културом већинске групе Срба, чије елементе усвајају дајући им специфичну интерпретацију, Василицу доживљавају као свој празник.

У раду се даје згуснут опис обележавања Василице у периоду од 2001. до 2004. године у насељима *Горња Чаршија* и *Сарајина* у Врању, а затим различита објашњења информатора о пореклу празника, да би се сагледала његова улога у самоидентификацији.

Рад има за циљ да пружи емпиријско упознавање ситуације.

Кључне речи: Роми, Врање, Василица, гуска, празник, годишњи циклус, идентитет, самоидентификација.

Врањска општина има укупно 87288 становника, од којих је 4647 Рома.¹ Они претежно живе у градским насељима — Врању (2619) и Врањској Бањи (1625).² Већи број Рома (380) је и у селу Павловац.³ Према подацима добијеним у августу 2001. године, од Демирана Иљазовића, матичара у Општини Врање, број Рома у општини је 6833, од којих око 5300 живи у Врању, што се знатно разликује од званичне статистике.

Роми у Врању су углавном груписани у махалама: *Горња Чаршија*, *Сарајина* и *Панађуришије*. У Врањској Бањи су у махалама *Огош* и *Грмађе*. Њихов социоекономски положај релативно је повољан. Цењени су музичари, многи имају стално запослење или су на раду у некој од западних земаља, а велики број је ангажован у

* Рад је резултат истраживања на пројекту Етнографског института САНУ *Савремена сеоска и градска култура — њихови трансформације*, који под бројем 1868 финансира Министарство за науку и заштиту животне средине Републике Србије.

Овај рад представља знатно допуњену и ревидирану верзију рада: Sanja Zlatanović, *Celebration of Vasilica in Vranje*, у: *Roma religious culture*, Yugoslav Society for the Scientific Study of Religion, Niš 2003, 93–97. О прослављању Василице публикована је и дискусија Сање Златановић на конференцији *Религија и верски обичаји Рома*, Југословенско удружење за научно истраживање религије, Ниш 2003, 58–60.

¹ Попис становништва, домаћинстава и станова у 2002, Становништво, национална или етничка припадност, подаци по насељима, 1, Београд 2003, 200–201.

² Исто, 201.

³ Исто, 203.

„сивој“ економији. У разговорима током истраживања оцењивали су свој социоекономски положај као много повољнији од положаја Рома у другим крајевима Србије.

Религију врањских Рома карактерише синкретизам елемената различитог порекла, с тим што су примесе ислама веома изражене.⁴ Од почетка деведесетих година двадесетог века, распадом федералне државе и отварањем националних проблема већинске групе Срба, Роми нагло одбацују исламске симболе. Дистанцирање од ислама најочљивије је у прихватању српских личних имена, као и у поступцима сахрањивања и обележавања гробова. Ислам се доводи у везу са Албанцима, од чијег надирања грађани Врања страхују без обзира на националну припадност. Упоредо с тим, ово је период израженог национализма већинске групе Срба и нетрпељивости према другачијем.

Потребу Рома да се одбацавањем ислама приближе већинској групи изражава и исказ информатора из *Горње Чаршије* у Врању: „Нас зову *гаџикане Рома*, што би у преводу значило *српски Роми*. Ево, рецимо, ове из Бујановца зовемо *чибалане Рома*, што би значило *шиптарски или албански Роми*.“ Роми у Бујановцу исповедају ислам, па су због тога од својих сународника у Врању означени као „шиптарски или албански Роми“. Саговорница из *Горње Чаршије*, у поступку самоидентификације, врањске Роме назива „српски Цигани“ због тога што говоре ромским језиком који садржи велики број српских речи. С друге стране, Роми из Врањске Бање (која је за време турске владавине, као сеоска средина, мање била изложена утицају ислама) атрибуирају Роме из Врања као Албанце. Тако, на пример, саговорник из махале *Оош* у Врањској Бањи, објашњавајући чињеницу да Ромкиње у Врању и данас на свадби играју *свекрвино коло* у шалварама (за разлику од Ромкиња у Бањи, које носе футу), додаје: „Ми њима кажемо да су они Шиптари“. Православни Роми Ђорговци из Големог Села (област Пољаница), врањске Роме називају „турски Цигани“ и опишују их као муслимане, чији је језик претрпео велики утицај турског.

Иако Роми у Врању одбијају повезаност с исламом, његови елементи остају чврсто уткани у њихову свакодневну културу и у ритуале животног⁵ и календарског циклуса.

Велики број Рома опредељује се за православље, па се крштавају у зрелијим годинама и почињу да славе славу. Група образованијих то осуђује, објашњавајући да се тако губи аутентична ромска култура. Упоредо с тим се велики број њих, нарочито младих и жена (може се говорити о својеврсном тренду), укључује у рад протестантских верских заједница (Јеховини сведоци, Пентекосталци и др.). Често чланови унутар једне породице имају различита опредељења. Без обзира на религијску идентификацију, сви славе Василицу и Ђурђевдан као два своја најзначајнија празника годишњег циклуса.⁶ Док прослављање Ђурђевдана (6. мај) Роми углавном доводе у везу с културом већинске групе Срба (чије елементе усвајају дајући им специфичну интерпретацију),⁷ Василицу доживљавају као свој празник.

⁴ Јован Трифуноски пише да су врањски Роми муслимани. Теренска истраживања обављао је почетком педесетих година двадесетог века. Јован Ф. Трифуноски, *Врањска Коџлина — антропогеографска истраживања*, књига прва, Природно-математички факултет на Универзитету Скопје, посебни издања, књига 12, Скопје 1962, 75–77.

⁵ Sanja Zlatanović, „Zasevka“ u svadbi Roma, Kultura 103/104, Beograd 2002, 194–202.

⁶ Поједини чланови протестантских заједница, углавном млади, одбијају прослављање Василице, Ђурђевдана и сл.

⁷ Однос врањских Рома према пореклу Ђурђевдана веома је сложен; обично кажу да то славе и Срби. Један од мојих саговорника је рекао: „За Ђурђевдан ми кажемо *Ђурђевдан*, а по правилу је

Сви информатори су у разговорима истицали да је Василица најважнији ромски празник, важнији од Ђурђевдана.

Василица се састоји из два сегмента. Први, који се може одредити као *припрема, дочек и прослава Василице*, календарски је чврсто структуриран (од 12. до 17. јануара, с тим што је 14. јануар означен као Василица), док други сегмент — *испраћање гуске* — свако домаћинство приређује на дан који изабере. Информатори упоредо користе два назива — *Василица* и *Васуљица*, с тим што се први назив наметнуо као „књижевни“, па га користе образованији у контактима с већинском културом (медијима и сл.). Старија етнолошка литература име празника региструје као *Васуљица*.⁸ У новијој литератури срећу се оба назива, али чешће се употребљава *Василица*.⁹

Рад има за циљ да омогући емпиријско упознавање ситуације. Најпре се даје подробен опис¹⁰ оба сегмента Василице, онако како се она обележава у периоду од 2001. до 2004. године у насељима *Горња Чаршија* и *Сарајина* у Врању. Потом су пренети одабрани искази информатора (само они могу да дају тумачења првог реда),¹¹ као и текст емисије са локалне телевизије, финансиране из општинског буџета, посвећене прослављању Василице. Различита објашњења порекла најзначајнијег ромског празника, у периоду актуелних проблема идентитета у Србији — како већинске тако и мањинске групе — показују комплексност и вишезначност одговора на питање: *ко сам ја?*

Ерделези“ и додао да је његова покојна мајка говорила *Ерделези*. На Ђурђевдан се пева песма у чијем тексту се понавља *Ерделези*.

Hidirellez је традиционални турски празник, који пада 6. маја по грегоријанском, а 23. априла по јулијанском календару. Њиме се обележава крај зиме и почетак лета. Прославља се у природи, у зеленилу, у близини воде. Доводи се у везу са пророком Хизиром. Постоје различите теорије о пореклу празника. Према неким мишљењима, он припада културама Месопотамије и Анадолије, а по другима пре-исламској, централноазијској, турској култури. Занимљиво је погледати интернет сајт Министарства за културу Републике Турске http://www.kultur.gov.tr/portal/kultur_en.asp?belgeno=5659 (2. 04. 2004) и сајт National Geographic Magazine <http://www.magma.nationalgeographic.com/ngm/0210/getaways.html> (2. 04. 2004).

Према начину на који врањски Роми прослављају Ђурђевдан може се претпоставити да су га усвојили од Турака за време њихове владавине на Балкану или у својим кретањима пре тога. На пример, за Hidirellez је карактеристично да се цела кућа детаљно чисти, јер се верује да Хизир не посећује оне куће које нису очишћене. Роми у Врању не само да готово опсесивно чисте кућу уочи Ђурђевдана већ сваке године и крече њену унутрашњост. Веома су критични према Србима који уочи празника тако не поступају. Куће врањских Рома су и иначе веома чисте; изување приликом улажења (чак и госта) се подразумева.

⁸ Тихомир Р. Ђорђевић, *Наши народни животни VII*, Издавачка књижарница Геце Кона, Београд 1933, 100–103; Татомир Вукановић, *Роми (Цигани) у Југославији*, Нова Југославија, Врање 1983, 270–274.

⁹ Трајко Петровски, *Обичајој Василица кај скојскије Роми*, Етнолошки преглед 17, Београд 1982, 317–321; Елена Марушиакова, Веселин Попов, *Циганије в Българија*, Клуб '90, Софија 1993, 167–169; Богдан Ђуровић, Драгољуб Б. Ђорђевић, *Обреди при великим верским празницима код Рома у Нишу*, Етнокултуролошки зборник II, Сврљиг 1996, 66–72; Nenad Jašić, *Stari niški Romi*, Komrenski sociološki susreti, Niš 2001, 56–58; Светозар Стајић, *Грејачки Роми*, Комренски социолошки сусрети, Ниш 2001, 10–13; Ljatif Mefaileskoro Demir, Fatime Demir, *E Roma...*, Darhia, Skopje 2000, 29–30.

¹⁰ Kliford Gerc, *Tumačenje kultura* (1), XX vek, Beograd 1998, 9–46.

¹¹ Истраживач увек даје тумачења другог или трећег реда, а често то чини и информатор: *исто*, 17, 24–25. Однос истраживач — информатор оптерећен је бројним проблемима трансфера и контратрансфера. Приликом истраживања ромске културе, овај однос је додатно оптерећен чињеницом да истраживач не познаје језик заједнице, а уз то је припадник већинске групе која стигматизује мањинску. Осим тога, о Ромима у Србији не постоји довољан број систематских истраживања, синтетичких студија и поузданих писаних извора који би олакшали разумевање њихове културе.

Припрема, дочек и прослава Василице

Почетком јануара су се на тргу у *Горњој Чаршији*, у раним јутарњим часовима, уочи Василице и у вези с њом, организовале борбе гусана све до половине деvedесетих година двадесетог века. Након паузе (информатори су са жаљењем причали да се овакве борбе више не одржавају), борбе гусана су у јануару 2004. године поново обновљене.¹²

Припремајући се за празник 12. јануара, мушкарци у мањим групама (5–6 људи) одлазе у оближњу шуму по бадњак, већу грану хрстовог дрвета. Када се домаћин породице врати из шуме, жена га дочекује ракијом честитајући му бадњак. Домаћин прислања бадњак уз кућни зид, испод стрехе. Током дана једе се искључиво посна храна.

Око поноћи, између 12. и 13. јануара, кољу се гуске и ћурке. Број живине мора бити непаран (обично три или пет),¹³ а међу њима је обавезна макар једна гуска. Свака породица за Василицу мора имати гуску, па сродници и суседи помажу онама који нису у могућности да је набаве. У прошлости су се гуске уочи клања водиле на купање у реку да би, према објашњењу информатора, биле чисте, али се то данас ретко практикује. Домаћин пре клања благосиља, пије ракију и мало од ње сипа на бадњак који се простре по земљи. Живина се коље тако што се положи на бадњак. Клање се обавља уз запаљену белу свећу¹⁴ коју држи неко од укућана. За свако посебно клање пали се нова свећа. Заклана живина, коју информатори означавају речју *курбан*, закачи се тако да виси испред куће. Информатори су наглашавали да се гуска искључиво ноћу коље и ноћу једе.

Василица се дочекује 13. јануара увече. Мушкарци се окупљају у кафани, где остају до поноћи, а за то време жене припремају и сервирају храну. У поноћ се домаћин враћа својој кући и улази као положајник. Он се најпре умије и мокрог лица, са одломљеном гранчицом бадњака улази у кућу. Укућанима честита празник додирујући им главе бадњаком и новцем увијеним у марамицу, те бацајући зрневље кукуруза на под и по угловима да би, како објашњавају, година била берићетна. После домаћина свако од укућана, према годинама старости, излази из куће, умива се, узима гранчицу бадњака и уноси је у кућу. Унети делови бадњака остају у кући све до дана када се обележава *испраћање гуске*. Василица се дочекује искључиво у породичном кругу. Домаћин благосиља, а онда се вечера купус са изнутрицама и крилима гуске, уз запаљену ону свећу уз коју је вршено клање.

У прослављању Василице постоје две врсте положајника: домаћин — који први улази у кућу и дечак (рођак или сусед) — који ујутру 14. јануара, као неко ко је изван породичног круга, први долази да пожели здравље и срећу. Верује се да од положајника зависи благостање породице у наредној години, па се он бира и унапред позива. Уколико, међутим, година не буде берићетна, верује се да је за то одговоран

¹² Борбе гусана у *Горњој Чаршији*, највећем ромском насељу у врањској општини, долазе да посматрају и Роми из других места. Гусан-победник у борбама 2004. године има борилачки педигре, а набављен је у Скопљу за 200 евра.

¹³ Верује се да непаран број доноси срећу, те ако закољу две гуске, онда ће неко умрети у току године. О непарном броју у ромској култури видети дискусију Трајка Петровског и Ибрахима Османџића у: *Религија и верски обичаји Рома*, Југословенско удружење за научно истраживање религије, Ниш 2003, 66.

¹⁴ У ритуалима се користи искључиво бела свећа (у данашње време од парафина).

положајник, па се следећи пут позива неко други. Првог дана Василице, 14. јануара, свако остаје код своје куће; једино деца и млади одлазе у посету старијим сродницима да би им честитали празник. Вечера је свечана, пали се свећа уз коју је клана живина, а на столу неизоставно морају бити гушчије печење и баклава.

Док се гуска пече, а затим, када се стави на сто, пева се њој намењена песма „Изгорела сва тај гора“. За сваку гуску песма се посебно пева. Уколико се припрема пет гусака, песма се пет пута понавља. Песма „за гуску“ пева се и када се слави Василица и када се приређује *испраћање гуске*. Информатори су објашњавали да је то стара српска песма коју су певали и њихови очеви и дедови (певају је на српском). Текст песме појављује се у више варијанти. Издвојила сам две:

*„Море, изгорела сва тај гора,
изгорела, ај, сва тај гора.
Ај, сам осџаде једно дрво,
ај, сам осџаде, ај, једно дрво.
Ај, и њој дрво јасеново,
ај, и њој дрво, ај, јасеново.“¹⁵*

*„Ај, изгорела сва тај гора,
ај, изгорела, ај, сва тај гора.
Аман, сам осџало једно дрво,
аман, и њој дрво Сџојаново,
ај, и њој дрво, ај, јаворово.
Аман, оџуд иду џри сесџрице,
ај, оџуд иду, ај, џри самовиле.
Аман, они носив злајан даро,
Ај, да дарују, ај, сва тај гора.“¹⁶*

После ове песме, пева се још једна, сваком члану породице понаособ, почевши од домаћина:

*„Појди ми, њојди, Нешо, бре,
Бог ће њи даде вранога коња,
вранога коња, сребрено седло,
сребрено седло, џугом њозлађено.“¹⁷*

Тек када се све то отпева, приступа се комадању печене гуске. Моји саговорници, који су обично били средњих година, присећали су се да се у периоду њиховог детињства, пре него што би се послужила баклава, певала и њој посвећена песма на турском језику. Песму „за баклаву“ певали су њихови баба и деда који су говорили турски језик.¹⁸

¹⁵ Песма забележена од Дурмиша Јашаревића.

¹⁶ Песма забележена од Фазлије Куртића.

¹⁷ Забележено од Фазлије Куртића; Неша је син коме се он песмом обраћа.

¹⁸ У *Горњој Чаршији* је само један од саговорника (на кога су ме други упутили) успео да отпева део песме „за баклаву“, али превод није знао. Рекао је да се не сећа када је песму последњи пут певао. Текст песме је у фрагментима, поједине речи су коректно изговорене на турском језику, али се не слажу једна с другом. Објашњење текста песме добила сам од турколога мр Снежане Петровић са Етимолошког одсека Института за српски језик САНУ, на чему јој и овом приликом захваљујем.

Василица се празнује и наредних дана: 15, 16. и 17. јануара. На гробље се односи храна 15. јануара, а 16. и 17. приређују се међусобне посете и чашћавања. У хотелу „Врање“ организује се 17. јануара „Бал Рома“.

Испраћање гуске

Свако домаћинство бира дан када ће *испраћити гуску*, али је неопходно то учинити пре Ђурђевдана.¹⁹ Највећи број породица у Врању *испраћа гуску* на Прочку.²⁰ Том приликом припрема се вечера на коју се позива ужи круг сродника.

За вечеру је обавезно припремити гуску, и то целу. Најпре се направи пита од кора које се не увијају, већ се само поређају једне преко других, па се преко њих стави гушчије месо. Док се месо пече, у ватру се стављају гранчице бадњака, које су с посебном пажњом чуване у кући. Спремају се и различите врсте јела и слаткиша, с тим што — осим гушчијег печења — на столу неизоставно морају бити кувани купус и баклава. Сва припремљена јела се сервирају на сто, пали се свећа, сви стоје, а домаћин благосиља: „Да даде Бог здравље, срећу...“ Пре него што се приступи комадању испечене гуске, пева се њој намењена песма.

Након вечере (обично око два или три сата после поноћи) домаћин²¹ држећи свећу излази на дворишну капију, па чак и на улицу, а прате га укућани и гости. Они излазе да би *испраћили гуску*. Домаћин на капији каже: „Ај, гуско, срећан ти пут, иди у Бању²² да се бањаш и догодине с берићетом...“; „Ајде, са здравље да си идеш, следеће године опет да се вратиш“; „Остави нам здравље, срећу...“

Прича о пореклу празника и/или о самоме себи

„Роми, док су боравили у Индији, како им је била забрањена религија, улажење, излажење, реџмо, у храмове њихове, и њако даље, они су имали само једну богињу — богињу Кали. Богиња Кали у њреводу значи богиња срџбе, богиња љушње. И њој, кад су били зимски монсуни, њој су се њриносиле жрџиве, и њо ѡернаџе живоџиње. Они су је ѡако смаџрали женом са ѡерјем. Богињу Кали. Тако су је замџљали. Као жену са ѡерјем. Али, исџо су јој ѡриносили жрџиве кад би били леџњи монсуни. Оџуда и код нас се слави Васуљица. У јануару месецу, 14. јануара, кад ѡочињу зимски монсуни. У часџи богиње Кали онда се кољу гуске и ѡурке. Не због Свеџог Василија (православна црква је 14. јануар посветила Светом Василију — прим. С. З.) или због Васуљице. У сџвари она је... Васуљица је женског рода, као и богиња Кали. Да би умилосџивили богињу Кали, да ови зимски монсуни не буду кишовиџи, да не буду ѡолаве, и ѡако даље. Касније, кад ѡочињу крајем, односно

¹⁹ Информатори су објашњавали да се у прошлости, када није било техничких могућности за залеђивање меса, *испраћање гуске* приређивало три до седам дана после прославе Василице.

²⁰ *Прочка*, како се називају покладе у јужној и југоисточној Србији, последњи је дан пред почетак великог ускршњег поста. Тог дана се сродници и пријатељи међусобно посећују, тражећи једни од других опроштај за случајно или намерно учињене увреде током године. Опширније: Миљана Радвановић, *Прочка*, Етнокултуролошки зборник II, Сврљиг 1996, 107–109.

²¹ У идеалном случају то чини домаћин. Често се дешава да он буде пијан, па *испраћање гуске* врши домаћица.

²² Мисли се на Врањску Бању.

почетком маја месеца или средином маја, онда почиње летњи монсун, почињу у Индији суше, онда настаје глад. И онда су Роми, односно ови моји преци, приносили жртвае богињи Кали истом у живини. И то да би је умилостивили, да не буде суше, да не буде глади. И то се сад слави као Бурђевдан код нас. Везе немају ови наши празници са старом српском годином и са Бурђевданом. То се после временом померало, померало се, померало, и тако је исјало рецимо код Срби славе, а ми смо лојални били држави, земљи, и тако даље, и ти празници су се померали тако да се сад сматра да се слави старом српска Нова година и Бурђевдан, а нема везе са тим. Кажем, ово су моје шезе. И ја мислим да јесу јачне. И дан-данас у Индији тако раде, у Пенџеју.“²³

„Погрешна су тумачења да се Василица слави као српска Нова година. Овај празник ромски преци славили су још у Индији за време монсуна, у часи богиње Кали. Да би поменути богињу зла умилостивили, приносиле су се жртвае, у нашем случају гуске и ћурке. Наравно, ово су религијска тумачења и из године у годину другачије се празнује. Ипак, оно што је карактеристично, свако домаћинство које слави мора заклати нејаран број ћурки или гуски, док мора бити бар једна гуска. Постоји легенда да је гуска сјасила ромско дете које се давило у реци Ганг за време ових монсуна у Индији, па зато Роми обавезно кољу бар јо једну гуску. На дан Василице свако домаћинство има свог полазника. То је најбитније. И нико се не пушта у кућу пре њега...“

Мислим да је Василица највећи ромски празник... Амбијент је невероватан у махали. То не могу да вам објасним. Као да у ваздуху нешто... осећај код сваког... То је невероватно... чује се музика из сваког домаћинства, ко отвори врата, осећају се они колачи који се спремају, мириси. Па то не могу да објасним, а још посебно осећају они украси све... новогодишњи украси, оне јелке, све то осећаје, још леише се најрави, завезе нове... То је невероватно нешто. То је леишта. Не могу да вам објасним колко је свечана Васуљца. То је нешто најлеише. И кад дође гост она се скочи на ноге, изволте, она, ма и оно што немаш, оћеш да све...“²⁴

„Кад је била велика бишка и људи убијени, неко се бацио на море, неко иливач, неко није. А и неки кад су иливачи, вачао се за гуску и гуска га извукла и он кад дошао у земљу негде, у неко село, горе-доле, он се сакрио ту, разумеш, али умрео гладан, нема... И он преконоћ узео јалио крчу, као свећу, да му се види и да коља, само да зна Бог да клао. И зато се коља преконоћ... Кад дошо у село, морао да се снађе, да ради што-било, знао да ради ковач, отворио радњу ковачку и тако је постојао. Али каже: 'Сјасила ме она гуска, морам да куйим гуску, да славим.' И тако остала та слава.“²⁵

„Ово је наш празник традиционални, можда хиљаду година како се слави. Незабораљени. Ми то не забораљамо. Василицу и Бурђевдан, никада ми то не забораљамо... Нова година, ова Василица се слави, ја сам од старих људи чуо, ја имам шездесет и пет године, да наш Ром требао неки да се удави у воду и да је била гуска ту у близину, и он се држи за гуску и гуска га извукла, и тако остајемо ми

²³ Демиран Иљазовић (1949–2002), рођен у Врању. Завршио је средњу школу, радио је као матичар у Општини Врање. Писао је поезију и прозу на ромском и српском језику.

²⁴ Дурмиш Јашаревић Дурче, рођен 1968. године у Врању. Завршио је основну школу и новинарски курс у оквиру пројекта „Интеграција Рома у локално-информативни простор на југу Србије“. Почетак исказа је прочитао из прилога који је припремио за емисију на локалној радио-станици „ОК“, у оквиру курса.

²⁵ Станиша Исиновић, рођен 1932. године у Врању. Завршио је лимарски занат. Свира кларинет и признат је музичар.

можда хиљаду година... *џу Василицу. Захваљујући њо шњо се Циганин сјасио, др-жао се за гуску и изашао из воде.*²⁶

„Василица је већи. Зајњо шњо је Василица, видишје, Василица је ѓрихваћена од свих Рома. Али још нема нигде писане речи да буде како се слави Василица и од ког времена се слави Василица. А за Ђурђевдан већ знамо сви. После оног хајдучког времена, ња онда Свешји Ђурђе — Ђурђевдан, њако да је њо ѓразник ѓправославни, који слави ових дана и црква. Ми њо знамо. А Василицу, да ли је њо био Свешји Василије или сјшара срјска Нова година, њо још нико не може њачно да нам каже и немамо писане речи, већ њо осјњаје од колена до колена даље. Али њај ѓразник њешко може да се изгуби. Пре ће се изгуби Ђурђевдан него Василица... А ово мој бу-разер Фазлија шњо је реко да је њо, њо су ѓриче, неко ѓрича, каже да се Ром уда-вио, ња га је гуска сјасила. Ја не ѓрихваћам џу њезу. Јел ми Роми за време Краље-вине и док је била Краљевина, и можда још даље, за време... овде су дуго Роми у Србији, још и за време Турака... Роми онда нису имали њолико ѓрава. Али су били већином, ѓошњо су били Турци њолико, ѓешјсјо година, већином су били мусли-манске вере. Моја је њеза и мишљење да је њако њо. И да су Срби славили Нову го-дину или Свешји Василије, али су они увек славили са ѓрасешјном. А ѓошњо смо ми били муслиманске вере, ми нисмо желели да... нису јели, ево, мој ошјац и деда умро, није јео ѓрасешјну. А онда су сви Роми, да би избегавали њо, узели гуску. Да би њај дан обележили, да имају гозбу неку, они су са гуску ѓравили... Погледајшје сад Роми у Војводини, изнад Београда, ѓреко Дунава Роми. Тамо нису били Турци. И њамо се не слави Василица. Ми славио Василицу више доле. У Београд славе који су ѓобегли са Косова... Бугарски Роми славе. Али бугарски Роми су осјшали као ѓрави муслимани... Онда славе Македонци — македонски Роми. Значи, сви ми доле, у јужном делу где су били Турци, ми њо славио.”²⁷

У медијској конструкцији

„Свети Василица у дому Фазлије Куртића“, аутор Чедомир Марковић, про-изводња Радио Телевизија Врање, јануар 2003, трајање 10 минута.²⁸

Увод спикера: „Сваке године, у ноћи између 13. и 14. јануара у дому Фазлије Куртића у Горњој Чаршији у Врању, у улици Кошњаниној број 15, је весело. Тада сјшјже Васуљица или Василица, како Роми најчешје зову Свешјог Василију. Пра-зник се слави ѓри дана. У ѓоноћ најјре у кућу улази домаћин и честишја Нову годи-ну укућанима. Зајшм долази ѓоложајник, за кога се верује да од њега зависе срећа и најредак у домаћинсјву. Овога ѓушја њо је био Шезаин Селистаревић, ближи рођак Фазлије Куртића. Бадњак, кукуруз који се баца на ѓод и марамница ѓуна ѓа-

²⁶ Фазлија Куртић, рођен 1938. године у Врању. Завршио је основну школу. Бави се трговином.

²⁷ Шезаин Селистаревић, рођен 1946. године у Врању. Завршио је средњу школу и ради као машинбравар у предузећу „Алфа-плам“.

²⁸ Радио Телевизија Врање омогућила је коришћење материјала. Текст емисије је овде пренет у целини да би се видело како Роми себе представљају, али и како их представља доминантна култура у периоду актуелних националних питања обеју група. Емисија приказује домаћина који улази с бадњаком и честита празник укућанима и гостима, трпезу и весеље. Роми су представљени као добре ком-шије, у обланди стереотипа да су увек спремни на песму и игру.

Са Фазлијом Куртићем и Шезаином Селистаревићем, који говори у емисији, разговарала сам у Фазлијиној кући. Обојица су крштени, како су рекли, „под старост“. Чланови су Социјалистичке пар-тије Србије, владајуће странке у врањској општини.

ра, којом ћиричестиипању додирује главе укућанима, саставни су део овог ритуала код Рома, који има дугу традицију. После ноћи ситижу пријатељи, рођаци и комшије да честиипају празник. Уз богату презу, коју је припремила домаћица Савка, песму и игру, наставља се весеље.“

Шезаин Селистаревих: „После ослобођења од Турака мени се чини да Срби су славили славу православу, Свети... Свети Василије, а уједно је била и Нова година. Пошто смо ми били Роми овде, ми смо онда, да не би узели као Срби да ставимо на сто прасетину и од тада, пошто су били дуго година Турци овде, ми смо узели гуску. Е, онда, пошто Срби су увек за славу, за Свети Василије, певали једну исту песму, ми смо њу песму увек певали кад смо ставили гуску на сто и то цела гуска мора да буде печена. И онда се ставља први дан Василице на сто и док се не испева песма, гуска се не њија. А та песма почиње у почетку овако:

Ај, изгорела сва тај гора,
ај, изгорела, ај, сва тај гора.

Василица је остала, значи, од Срби, прихватили смо тај обичај и дан-данас се тај обичај ради. Ујутру, први дан Василице, онда сви ми који смо млађи идемо код старијег, без обзира да ли је некада била у току године свађа или нисмо разговарали, сваки човек који било ко, онда он, ако му уђеш у кућу и кажеш 'Батало Василица', он мора да те прими у кућу без обзира каква је свађа била или да ли су људи или нису разговарали целе године. Тако да та наша Василица помирује све који су били завадени током читаве године.“²⁹

Уместо закључка

Припадност једној етничкој групи увек је резултат интеракције између самодефинисања чланова и дефинисања које чине други.³⁰ Управо тај дијалектички однос између спољашњег и унутрашњег одређења етничке припадности чини етничитет динамичним процесом, подложним компоновању и прекомпоновању.³¹

Већинска култура, у телевизијској емисији посвећеној ромском празнику, идентификује га и као Нову годину и као дан Светог Василија, производећи за њега ново име — *Свети Василица*. Интерпретација у први план ставља оне елементе празника који су преузети из словенске и православне културе. Објашњење (изабраног) говорника — да је Василица преузета од Срба — уклапа се у постављен оквир. У свакодневном говору већинске групе, у периоду истраживања, празник је означен као „Васулица“, а у периоду социјализма, када се 13. јануар није јавно прослављао као српска Нова година,³² могао се за њега чути и назив „циганска Нова година“.

²⁹ Шезаин Селистаревих није представљен, нити потписан на екрану, па они који га не познају могу закључити да је то Фазлија Куртић, у чијој је кући снимљена емисија.

³⁰ I. Wallerstein, *Ethnicity and national integration in West Africa*, Cahiers d'etudes africaines 3, octobre 1960, наведено према: Filip Putinja, Žoslin Stref-Fenar, *Teorije o etnicitetu*, XX vek, Beograd 1997, 160.

³¹ F. Putinja, Ž. Stref-Fenar, *н. д.*, 160.

³² Српска православна црква усвојила је старији, јулијански календар, по коме 13. јануар представља почетак године. У народу се 13. јануар називао Новом годином, а после Другог светског рата и Српском Новом годином, која се као таква јавно слави тек од краја осамдесетих година двадесетог ве-

Роми Ђорговци из Големог Села (ендогамни у односу на врањске Роме, говоре српски језик и унутар групе, изјашњавају се као православни хришћани, па их званична статистика не евидентира) Василицу опажају као турски празник, који, према њиховим речима, славе „турски Цигани“ у Врању.

Празници, које карактерише згуснут сплет симбола, играју кључну улогу у тематизовању идентитета. Василицу, свој највећи празник, Роми идентификују на различите начине (од инсистирања на аутентично ромском до потребе да се уклопе у владајућу културу), причајући тако причу о себи самима. Најзаступљеније објашњење је легенда да је гуска спасила Рома који се давио. Без обзира на разлике у (често конфузним) објашњењима порекла празника, гуска опстаје као идентитетски симбол спасења Рома.

У прослављању Василице уочљиви су комплексни слојеви различитих култура. Она се слави 14. јануара, на дан који је православна црква посветила Светом Василију. Отворено је питање да ли је празник добио име по хришћанском свецу. У прослављању су наглашено заступљени божићни и новогодишњи елементи, испреплетени са гроздовима симбола дубљих слојева ромске културе.

Sanja ZLATANOVIĆ

VASILICA AND SELF-DETERMINATION OF ROMA

Key words: Roma, Vranje, Vasilica, holiday, yearly cycle, goose, identity, self-identification.

Vasilica and Djurdjevdan are the two most important holidays in the yearly cycle among the Roma of Vranje (Southern Serbia). While they connect the celebration of Djurdjevdan (6th of May) mainly with the culture of the Serbian majority group (whose elements they assimilate, giving them a specific interpretation), Vasilica is considered to be a true Roma holiday. During the discussions, all the informants emphasized that Vasilica is the most important Roma holiday, more significant than Djurdjevdan.

Vasilica consists of two segments. The date of the first one, which can be called *the preparation, greeting and celebration of Vasilica*, is a fixed one (from 12th to 17th of January, 14th of January being the actual holiday), while the date of the second segment — *farewell to the goose* — is set individually by every household.

This paper offers a thick description of both segments of Vasilica, depicting the way it has been celebrated between 2001 and 2004 in the settlements *Gornja Čaršija* and *Sarajina* of Vranje. It also includes selected statements of the informants, as well as the text of the local TV broadcast dedicated to the celebration of Vasilica. The different explanations of the origin of this most important Roma holiday, in light of the current identity problems in Serbia — both of the majority and of the minority group — point to the complexity and polysemy of the answer to the question: *Who am I?*

The aim of this paper is to offer an empirical insight into the situation.

ка. Душан Бандић указује на то да се 13. јануар у неким крајевима називао Мали Божић, јер су тог дана поново извођени бадњидански и божићни ритуали. Месио се и колач, сличан чесници, који се обично називао *василица*. Душан Бандић, *Народна религија Срба у 100 њојмова*, Нолит, Београд 1991, 305–306.

У неким крајевима Косова и Метохије, Срби су 14. јануара обележавали почетак Нове године и Васуљицу / Василицу (срећу се обе варијанте назива празника). Специфичност овог празника у Призрену и околним селима је та да се припремала *бареница*, врста теста. (Теренски подаци С. З. са рада на пројекту *Истраживања словенских говора на Косову и Метохији*, Звучни архив Института за српски језик САНУ.)